

יד. תורה שבעל פה / ספר תפארת ישראל פרקים סד-סט

פרק סד

כיצד שינוי הכתב של התורה אינו פוגע בנצחיותה

אחר אשר אמרנו כי התגין שבתורה באים לדרוש תלי תלים (של) הלכות⁷⁴⁶, יש לשאול מה שאמרו בפרק כהן גדול (סנהדרין כא,ב):

“אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא: בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, וחזר וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמית. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי. מאן הדיוטות? אמר רב חסדא, כותאי. מאי כתב עברית? אמר רב חסדא כתב ליבונאה.

תני רבי יוסי אמר: ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו, אלמלי לא קדמו משה. במשה הוא אומר (שמות יט, ג): ‘וּמִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים’, ובעזרא אומר (עזרא ז, ו): ‘הוּא עֲזָרָא עָלָה מִבְּבֶל’. מה עלייה האמור כאן – תורה, אף עלייה האמור להלן – תורה. במשה אומר (דברים ד, יד): ‘וְאֵתִי צָוָה ה’ בְּעֵת הַהֵיאָה וְגו’’, בעזרא הוא אומר (עזרא ז, ט): ‘כִּי עֲזָרָא הֵכִין לְכַבֵּוּ לְדַרְשׁ אֶת תּוֹרַת ה’’. ואף על פי שלא נתנה על ידו, נשתנה על ידו הכתב, שנאמר (שם ד, ו): ‘וּכְתָב הַנִּשְׁתָּוֶן כְּתוּב אֲרָמִית וּמְתַרְגָּם אֲרָמִית’. וכתוב (דניאל ה, ח): ‘וְלֹא כְהִלִין כְּתָבָא לְמַקְרָא וּפְשָׁרָהּ לְהוֹדְעָה לְמַלְכָא’. וכתוב (דברים יז, יח): ‘וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת’, כתב הראוי להשתנות. למה נקרא אשורית? שעלה עמהם מאשור.

תני רבי אומר: בתחילה בכתב הזה ניתנה תורה לישראל, וכיון שחטאו נהפך להן לרועץ⁷⁴⁷. כיון שחזרו, החזירו להם, שנאמר (זכריה ט, יב): ‘שׁוּבוּ לְבַצְרוֹן אֲסִירֵי הַתְּקָנָה

הערות – ילמד ענוים דרכו

746 מנחות כט,ב: “אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב”ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש”ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות”. וצ”ע היכן מצאנו שהשתמש ר”ע בתגים לדרוש? ואולי התגים רומזים היכן לדרוש. ויותר נראה לי שהתגים רומזים לשפע השופע על הדורש בשעה שהוא דורש על פי הכוח השמעי (שהוא כוח אינטואיטיבי רוחני של מי שמחובר לשורש המצווה), כמו שביאר הרב הנזיר בספרו קול הנבואה. ומי שאין לו כוח זה אינו מבין כלל מדוע דרש כך ולא אחרת (עיי’ מחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא בסנהדרין נא,ב). ובספרות הפנימית יש: טעמים – כנגד האצילות, ניקוד – כנגד הבריאה, תגין – כנגד היצירה, ואותיות – כנגד העשייה. הרי שהתגין מסמלים את את החיבור לשורש המצווה ומקורה למעלה. על פי זה ביאר המהר”ל בפרק הקודם שכיוון שההשגה בתגין היא השגה עליונה שבעולם הזה אין אפשרות להשיג ממנה אלא באופן חלקי, לא היה משיג משה דבר בתגין, בגלל גבהות השגתו שלעולם היא כללית ולא חלקית. אבל רבי עקיבא יכול היה להשיג בתגין מפני שלא היתה לו ההשגה הכוללת. וזה כעין מה שהתבאר בפרק כא ביחס שבין השגת שלמה להשגת משה.

747 כתב אשורי הכולל תגים ומאפשר דרישת דרשות עלול להיהפך לרועץ כשיצר הרע שולט ודורשים

גם היום מגיד משנה אָשִׁיב לָךְ'. למה נקראת אשורית (הרי לא עלתה עמהם מאשור)? שמא ושרת בכתב.

רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר בן פרטא, שאמר משום רבי אלעזר המודעי: כתב זה לא נשתנה כל עיקר, שנאמר (שמות כז, י): 'וְיָוִי הָעֵמֻדִים', מה העמודים לא נשתנו, אף ווים לא נשתנו. ואומר (אסתר ח, ט) 'וְאֵל הַיְהוּדִים כְּכֹתֶבְךָ וְכְלִשׁוֹנֶךָ', מה לשונם לא נשתנה - אף כתבם לא נשתנה". עד כאן⁷⁴⁸.

ואם כן, לפי דעת מר זוטרא שהתורה נתנה בכתב עברי, קשה, הרי לכתב עברי אין תגין?!

ובלא זה קשיא, דאיך אפשר לומר שהתורה נתנה בכתב עברי, דהא אמרינן בפרק הבונה (שבת קד, א): "אמר רב חסדא: מ"ם וסמ"ך שבלוחות כנס היו עומדין", ודבר זה לא תמצא (אלא) רק בכתב אשורית?⁷⁴⁹

ועוד הקשו על זה (הרשב"א והריטב"א במגילה ב,ב בשם תוספות), דאיך אפשר לומר שהתורה נתנה בכתב עברי ועזרא היה משנה הכתב, ואיך אפשר (דבר) זה? והלא כתיב (ויקרא כז, לד): "אֵלֶּה הַמִּצְוֹת", ואמרו ז"ל (שבת קד, א): שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה! ואפילו אותיות מנצפ"ך אמרו בפרק קמא דמגילה (ב,ב): "אמר רבי ירמיה: ואי תימא רבי ירמיה ברבי אבא, מנצפ"ך צופים אמרו. ותסברא, והכתיב 'ואלה המצוות' - מכאן שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה?" עד כאן. הרי אפילו⁷⁵⁰ אותיות מנצפ"ך אין שינוי בהם, כל שכן הכתב לגמרי.

אמנם קושיא זאת (השלישית) - לאו כלום היא, דכיון דכתיב: "וכתב את משנה התורה

הערות - ילמד ענוים דרכו

דרשות ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה. שינוי הכתב לעברי ללא תגים סותם את האפשרות לדרוש דרשות.

748 נמצא, לר"א המודעי - הכתב לא השתנה כלל. לרבי - הכתב היה אשורי, והחלף לעברי ואחר כך לאשורי - תלוי במצבנו בגלות ובגאולה. לרבי יוסי - התורה ניתנה בכתב עברי ואחר כך עזרא שינה אותו לאשורי - כמו בספירת החודשים שאחר הגאולה הראשונה ספרו לניסן, ואחר הגאולה השנייה הוסיפו שמות לחודשים כדי לספור גם לגאולה השנייה (עיין רמב"ן שמות יב, א). בתוך שיטת רבי יוסי דעת מר עוקבא שעזרא שינה גם את הלשון לארמית אך עם ישראל קיבל רק את שינוי הכתב.

749 שתי קושיות אלו הקשה גם הריטב"א למגילה ב,ה ד"ה ותסברא. ועיין גם בספר העיקרים ג,טז. אמנם בירושלמי מגילה א,ט מובא בשם רבי לוי שלמ"ד שהתורה ניתנה בכתב עברי, האות ע' היתה עומדת במעשה ניסים, ולמ"ד שהתורה נתנה בכתב אשורי - אותיות ס' ו-ס' היו עומדות במעשה ניסים.

750 ויש לדחות שיש לחלק בין להוסיף על כ"ב אותיות התורה עוד חמש אותיות, ובין להשאיר את אותן אותיות ורק לשנות את צורת הגופן. וכן דעת הרשב"א למגילה ב,ב. ונראה שהאריך המהר"ל בדבריו אלו לרמוז לתשובת הרשב"א ושהוא חולק עליו, ולדעתו גם צורת האותיות היא מצווה ואין לשנותה.

הזאת", הרי כאילו אמרה תורה בפירושו שיש לשנות הכתב אחר כמה דורות⁷⁵¹, ולא שייך בזה "אלה המצוות" - שאין הנביא רשאי לחדש דבר, כי אין דבר זה חידוש, כיון שכתוב בתורה. וכמו כן ש"ולא תסב נחלה ממטה למטה" (במדבר לו, ט), ודרשו מן המקרא (תענית ל, ב) שלא שייך (דבר) זה (אלא) רק לירצאי מצרים (= הדור שנכנס לארץ). וכי בשביל זה נאמר שיש שינוי לתורה? דבר זה אינו (נכון) כלל. וכן בדבר זה - מה ששינוי הכתב לא נקרא זה שינוי, כיון שכתוב בתורה.

לכן בעל העקרים (ג, טז) שהאריך בדבר זה, ורצה להוכיח מזה⁷⁵² שאפשר שמצווה אחת מן התורה תהיה בטלה, כמו שנשתנה הכתב, שמתחילה היה הכתב עברי, ולבסוף נשתנה לכתב אשורית. דבר זה דברי הבאי, וצריך הוא כפרה על דיבור זה. ולא מצאתי דיבור זר (= החורג מיסודות הדת) כמו זה, שיאמר שתהא (אחת מ)מצוות התורה (שהיא לעולם) - בטלה. רק נאמר כי מתחילה לא היה המצווה (אלא) רק לזמן מה, כל זמן שלא גלו ישראל. וכי נאמר בשביל שנאסר להם בשר תאוה במדבר ואחר כך הותר להם בשר תאוה, נאמר בזה שמצווה אחת בטלה? דבר זה אין לומר כלל. רק נאמר שכך היה המצווה מתחילה, שכל ימי היותם במדבר נאסר להם בשר תאוה. וכך המצווה הזאת, שהתורה בכתב עברי, הוא כל זמן היותם על הארץ היה הכתב כתב עברי. וכל דבריו של בעל עקרים (בעניין זה) אין בהם ממש.

וכן מה שהביא ראיה ממה שכתוב (שמות יב, ב): "הַחֲדָשׁ הַזֶּה... רְאוּנוֹ (הוא לָכֵן) לְחֲדָשִׁי

הערות - ילמד ענויים דרכו

751 וכן כתב הרשב"א שם בשם התוספות. וכן כתב המהרש"א לסנהדרין שם: "ובעל העיקרים כמפורש באורך בע"י. והנכון בזה - ולא שייך לאקשוויי הכא כדפריך בריש פרק קמא דמגילה: 'זהא אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה; דאין זה חידוש, כיון דכתיב 'משנה תורה' דהיינו התורה עשויה להתחדש ולשנות בכתב אחר". אולם הרשב"א דחה: "ואכתי לא ניחא לי, דהא תנן לקמן שהספרים נכתבין בכל לשון", והבין שהכוונה לכל לשון ולכל כתב ואם כן מותר לכתוב לא רק אשורית ומכות ההיתר שנלמד מ"משנה התורה" שעשוי להשתנות, אלא כל כתב. ודעת המהר"ל שמותר בכל לשון אבל לא בכל כתב, ואשורית מותר מפני שהתורה אמרה שתמיד להשתנות, כנ"ל.

752 אינו מדויק. ר"י שם רק בא לדחות את הראיות שמה שכתוב בתורה במצוות "עד עולם" כביכול מוכיח שהמצוות לא ישתנו, שהרי יש מצוות שבהכרח ניתנו לשעה, כמו הכתב או ספירת החודשים. וככלל מה שרי"א סובר שהמצוות יכולות להשתנות, הרי גם המהר"ל סובר כן - שהמצוות ישתנו לעתיד לבוא (עיין לעיל פרק נב), אלא שלפי המהר"ל השינוי עצמו אינו נחשב שינוי של התורה מפני שהוא כתוב בתורה, ובתורה יש את הסדר לכל הזמנים, ואילו רי"א משאיר את שינוי המצוות כאופציה אם ירצה ה' לעשות מעמד הר סיני מחדש (ובאמת פשוט ששינוי במצוות צריך גם לתנאי של סייעתא דשמיא והארה ממרום בתקופה ששכינה בישראל וע"י סנהדרין שיושבת במקום השכינה, וגם לתנאי שהאופן של השינוי יתגלה מתוך התורה עצמה, וכבר התבאר העניין לעיל בפרק נב). ואמנם, משל הרופא שהביא רי"א בפרק יג מלמד שגם הוא סובר שהתורה השמימית האלוהית לא משתנה, אבל ההדרכה לאדם כן יכולה להשתנות, והוא הוא חילוק המהר"ל שביין "תורה" לבין "מצוות". ואין ביניהם אלא חילוק השמות וחילוק דגשים מהם התנאים לשינוי. [וגם המהר"ל בן חביב בעין יעקב תחילת מסכת מגילה תקף את רי"א, ולענ"ד לא ירדו לעומק דבריו.]

מסלול 1: יום א לפרשת משפטים

מסלול 2: יום ג לפרשת יתרו

הַשָּׁנָה" - שיהיה חשבון שלנו לניסן, שיהיה ראשון יותר ממה שאנו מונים לחדשים אחרים, ועתה אין אנו מונים לניסן, רק כל חודש - שמו עליו. ופירש הוא (ש)כאשר היו בכבל התחילו בזה. וסמך זה על דברי הגמרא שאמרו (ירושלמי ר"ה א,ב): "שמות החדשים העלו אותם מבבל". ומזה הביא ראייה כי מצווה אחת נשתנתה⁷⁵³.

ודבר זה בוודאי הבאי, כי אין הפירוש ("ראשון הוא לכם לחודשי השנה") שלא למנות (אלא) רק מניסן, שלא יאמר כי "בחדש תמוז נעשה דבר זה", או "ההלוואה הזאת נעשתה בחדש אלול שנת כך וכך" - כי דבר זה אינו כלל. אבל הפירוש הוא, כאשר יבואו למנות החדשים בשם 'ראשון' ו'שני', אז אל ימנה תשרי 'ראשון'. אבל אם לא בא למנות החדשים בשם 'ראשון' ו'שני' כלל, רק יאמר כי ההלוואה נעשתה בחדש כסלו שנת כך וכך - אין זה דבר (שנאסר). ובלא זה, כל איש מבין מפרש כך. וכך הוא דעת הרמב"ן ז"ל (שמות יב,ב). לא כמו שהבין בעל העקרים, שרצה לומר כי מצווה למנות החדשים מניסן, ולא בענין אחר⁷⁵⁴.

ומעתה התבאר לך, כי אף אם היה הכתב מתחילה כתב עברי, ואחר כך נשתנה לכתב אשורי - אין כאן שינוי מצווה כלל, כיון דכתיב: "וכתב את משנה התורה". אף בוודאי אם רודפי הפשט לא יודו בדרשה כמו זאת לדרוש "וכתב את משנה התורה" - כתב הראוי להשתנות", הנביאים כמו עזרא, הוא שידע פירוש הכתוב והדרש שלו. כי כבר ביארנו בחיבור באר הגולה (באר שלישי) עניין דרשות אלו, שאם שנראים רחוקים, הם קרובים בעצמם⁷⁵⁵.

שאלות מנחות:

- ♦ כיצד הדעות הסוברות שהכתב של התורה שכתב משה השתנה אינן סותרות את היסוד שהתורה לא תשתנה?
- ♦ "אם הכתב לא היה משתנה - זה היה שינוי מסדר התורה" - הסבר!

הערות - ילמד ענוים דרכו

753 גם כאן רי"א רק בא להוכיח שיש מצוות שניתנו לשעה, או שהמצווה לדורות היא למנות לגאולה, ועל כן בגאולה הראשונה ספרו מניסן ובגאולה השנייה השתמשו בשמות החדשים הבבליים (וכן בכתב האשורי) כדי לזכור אותה.

754 דווקא מדברי הרמב"ן נראה יותר כהבנת רי"א, שיש מצווה אקטיבית לקרוא לחדש היציאה "החדש הראשון" ולמנות ממנו את החדשים, וכן שלא לקרוא שמות לחדשים. וז"ל שם: "וטעם החדש הזה לכם ראש חודשים - שימנו אותו ישראל 'חדש הראשון', וממנו ימנו כל החדשים 'שני' ו'שלישי' עד תשלום השנה בשנים עשר חודש, כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול, כי בכל עת שנזכיר החדשים - יהיה הנס נזכר. ועל כן אין לחדשים שם בתורה, אלא יאמר 'בחדש השלישי'..."

755 התורה ניתנה לא רק בפשט אלא גם בדרש. ומי שאין לו מסורת מהחכמים אינו בקי באופן כללי הדרש והוא בוחן את הדברים על פי הפשט, ועל כן הדרשה נראית לו רחוקה מהאמת. ואינו כן. אולם יש להוסיף שבדרשה זו קרוב לוודאי שאין זה מדרש יוצר אלא מדרש מקיים, היינו שההלכה כבר שנויה בסיני והדרוש הוא רק אסמכתא להלכה לזיכרון.